

РОЗДІЛ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342,5.11

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.6>

ПРАВОВИЙ ПРОСТІР ДЕРЖАВИ: ОКРЕМІ ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ

Бєлов Д.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Бєлов Д.М. Правовий простір держави: окремі доктринальні засади.

В статті розглянуто особливості категорії «правовий простір». Автор наводить думки вчених що займалися дослідженням цього правового поняття. Прив'язуючи категорію «правовий простір» до конституційного права робиться висновок про простір як конституційно-правову категорію.

Вказується, розвиток та ствердження власного шляху і місця України у геополітичному оточенні, її включення до європейських та світових інтеграційних процесів нерозривно пов'язані з організацією нормотворчої та правозастосовчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, яка б відповідала сучасним тенденціям правового розвитку та міжнародним стандартам у цій сфері. Нові тенденції у конституційно-правовому будівництві країни, становлення інститутів громадянського суспільства, оптимізація та реформування системи державного управління зумовлюють нові умови реалізації державної влади, неодмінною умовою ефективної діяльності якої виступає єдність правового простору.

Встановлено, правовий простір як конституційно-правова категорія – це специфічна функціональна категорія науки конституційного права, що відображає закріплені в Основному Законі держави певні просторові межі виникнення та розвитку будь-якої конституційно-правової дії, самого конституційного процесу, конституційної норми, стану чи події. Отже, простір являє собою просторові межі, встановлені Конституцією, що можуть переборювати себе і бути замінені на більш прогресивні в рамках здійснення конституційно-правової реформи. Вони також одночасно утворюють певний певну межу, за яким починають розвиватися конституційні правовідносини.

Ключові слова: простір, правовий простір, конституційне право, конституційно-правова реформа, реформування конституційного ладу.

Byelov D.M. Legal space of the state: certain doctrinal principles.

The article considers the features of the category «legal space». The author cites the views of scholars engaged in the study of this legal concept. By linking the category of «legal space» to constitutional law, a conclusion is made about space as a constitutional-legal category.

It is indicated that the development and assertion of Ukraine's own path and place in the geopolitical environment, its inclusion in European and world integration processes are inextricably linked with the organization of rule-making and law enforcement activities of public authorities and local governments, which would meet modern trends and international standards. in this area. New trends in the constitutional and legal construction of the country, the formation of civil society institutions, optimization and reform of public administration determine the new conditions for the implementation of state power, a prerequisite for effective operation of which is the unity of the legal space.

It is established that legal space as a constitutional-legal category is a specific functional category of the science of constitutional law, which reflects certain spatial boundaries of the origin and development of any constitutional-legal action, the constitutional process, constitutional norm, state or event. Thus, space is a spatial boundary established by the Constitution, which can overcome itself and be replaced by more progressive in the implementation of constitutional and legal reform. They also simultaneously form a certain boundary, beyond which begin to develop constitutional relations.

Key words: space, legal space, constitutional law, constitutional-legal reform, reformation of the constitutional system.

Постановка проблеми. Розвиток та ствердження власного шляху і місця України у геополітичному оточенні, її включення до європейських та світових інтеграційних процесів нерозривно пов'язані з організацією нормотворчої та правозастосовчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, яка б відповідала сучасним тенденціям правового розвитку та міжнародним стандартам у цій сфері. Нові тенденції у конституційно-правовому будівництві країни, становлення інститутів громадянського суспільства, оптимізація та реформування системи державного управління зумовлюють нові умови реалізації державної влади, неодмінною умовою ефективної діяльності якої виступає єдність правового простору [1, с. 44].

У нинішній складній ситуації реформування конституційного ладу певні інтеграційні процеси можуть розв'язати й реальні проблеми сучасного конституціоналізму. Проте тенденції гармонізації законодавства не слід розглядати суто в контексті європейського та світового конституційного розвитку, оскільки процеси уніфікації відбуваються й у внутрішньодержавному праві. Так, особливості національної правової системи, на думку Т. Подорожної, потребують уніфікованого підходу до погодженості чинного законодавства, формування єдиного правового простору на всій території України, адже наявні суперечності між нормами Конституції України та чинним законодавством спричиняють кризові явища політичного, економічного та соціального характеру [2, с. 12].

Виділення територіальних правових систем, серед яких розглядаються міжнародна, регіональна, національна, виводить до розуміння їх тісної взаємодії та навіть залежності від просторової прив'язки. Просторова ідентифікація правової системи є важливою методологічною процедурою, сутність якої полягає в змістовному наповненні категорії «правовий простір» з урахуванням сучасних інтерпретацій правового простору.

Аналіз наукових публікацій. Значний внесок у розробку сучасного конституціоналізму, його реформування, а також безпосередньо забезпечення єдності правового простору, що становлять доктринальне підґрунтя дослідження, зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: В. Азізова, М. Баймуратов, Ю. Барабаш, р. Батуренко, Ю. Бисага, А. Колодій, Н. Кіріченко, Н. Мяловицька, О. Марцеляк, М. Орзіх, В. Погорілко, О. Рогач, М. Савчин, В. Серьогін, О. Скрипнюк, Л. Тацій, Ю. Тодика, А. Філіппов, В. Федоренко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.

Виклад основного матеріалу. Просторово-часовий вимір права як одна з основних проблем загальнотеоретичної юриспруденції пов'язаний не тільки з темпоральними та територіальними аспектами дії правових нормативів. Просторовий вимір властивий мисленню людини і, відповідно, невіддільний від його використання в різноманітних ситуаціях. Тому яскравим полем оперування категорією простору постають правові відносини і правові ситуації, які, за твердженням О. Мельничук, створюють подієвий фон права [3, с. 139].

У цьому контексті в сучасній науці конституційного права все частіше приділяють увагу поняттю правового простору. Основні питання, які розглядаються при цьому: як організований правовий простір, які його основні форми та способи конкретизації, яке його конституційне закріплення. Водночас спостерігається ситуація, коли поняття правового простору виявляється відірваним від реальних просторів, які локалізуються за допомогою правових зв'язків і конкретизуються в його особливих типах: міському, державному, інтегративному, транснаціональному тощо [4].

Французький теоретик права Ж.-Л. Бержель справедливо підкреслює: «... кожна правова система повинна регулювати проблеми, пов'язані з простором як елементом юридичних відносин; тепер нам належить вирішити питання про те, як простір проявляється в правових відносинах, навіть якщо роль простору в правовій системі здається досі зовсім не вивченою» [5, с. 223].

Сучасному рівню звучання наукових знань про природу простору в теорії конституціоналізму відповідає уявлення про те, що вся життєдіяльність людського суспільства тісно взаємопов'язана з сприйняттям простору. Згідно з цим, простір відображає циклічні процеси в матеріальному й ідеальному світі, будучи умовою для співіснування розвиваються систем, в які входять і правові процеси з властивим їм власним простором, що відповідає їх специфіці юридичної діяльності. Просторові зв'язки та відносини об'єктивно складаються тільки на тій основі життєдіяльності, яка здійснюється між людьми. Усвідомлення її змісту призводить до осмислення форм буття, однією з яких виступає термін «простір» [6, с. 7].

Специфіку фізичного простору, за твердженням Т. Южакової, слід відрізняти від соціального, в якому існує та розвивається суспільство, а разом з ним і правовий простір. Властивості і течії його залежать від форм життєдіяльності людей і характеризуються своїми ритмами, циклічністю, темпами протікання, а також ставленням людей до самого соціального явища, званого простором в праві [7, с. 25].

Простір – це особлива функціональна категорія юридичної теорії і практики. Відображає виникнення, вираз і кордони будь-якої правової дії, процесу, норми, стану, події. У просторі регулюються правовідносини. Правові відносини – це специфічна форма соціального взаємопроникнення суб'єктів і об'єктів права з метою реалізації законних інтересів і досягнення того, що передбачено джерелом чинного права. А, в свою чергу, просторові відносини – це дефініція, яка виражає взаємодію між тривалістю і послідовністю правових процесів і подій [8, с. 22].

Виявлені просторові параметри взаємодіють з правовими відносинами в процесі врегулювання поведінки індивідів в соціумі. В цьому випадку простір забезпечує право, стабілізує його або обмежує. Просторові межі, встановлені законом, можуть переборювати себе і бути замінені на більш прогресивні. Вони також одночасно утворюють певний певну межу, за яким починають розвиватися правовідносини [9, с. 58].

У наукових працях, що присвячені вивченню юридичної основи категорії «простір», наведені результати деяких досліджень різних просторових параметрів в праві. Так, зокрема, французький правознавець Ж.-Л. Бержель в найзагальнішому вигляді розглядає проблему взаємозв'язку понять «простір» та «право» в наступних аспектах: 1) присвячений аналізу дії права в конкретно взятому просторі; 2) аналізує ту саму дію в правових системах [10, с. 250-260].

Цікавим, як на наш погляд, є дослідження поняття «простір», дане І. Барцицем. У своїй роботі під простором вчений розуміє фізичну реальність, на яку поширюється дія юридичних норм верховенства Конституції [11, с. 24].

Л. Ганцева відзначає першочерговість формування категорії «простір» в праві, вказуючи на те, що простір матеріального і соціального світу є об'єктивна реальність існування поза людиною і незалежно від окремих суб'єктів права. Однак об'єктивна складова аналізованого терміну в процесі зіткнення з індивідом і його свідомістю заломлюється і перетворюється на суб'єктивну. Суб'єктивне і об'єктивне, взаємодіючи між собою, породжують правову свідомість. А останнє, в свою чергу, – правову культуру, впливаючи в цілому на правову матерію, або, іншими словами, норми права і суспільно-правове життя суспільства та держави [12, с. 23, 58].

У своїх наукових дослідженнях Д. Керімов відзначає той факт, що у кожного закону є об'єктивна реальність дії в просторі. Ця об'єктивна реальність дії закону в конкретно-історичних умовах має свої межі. Звідси впливає потреба в коригуванні раніше прийнятих правових приписів і норм у зв'язку з розвитком як самих об'єктивних закономірностей, так і умов дії правової матерії в соціумі [13, с. 102-103].

В. Суханов термін «простір» наповнює значенням «місце розташування» або «місце розвитку», при цьому, вчений підкреслює, що термін «місце» не слід розглядати як тільки географічне або соціальне явище, так як в юридичному сенсі це сам об'єкт, розташований в просторових формах [14, с. 30].

Висновки. Таким чином, на наш погляд, *простір як конституційно-правова категорія – це специфічна функціональна категорія науки конституційного права, що відображає закріплені в Основному Законі держави певні просторові межі виникнення та розвитку будь-якої конституційно-правової дії, самого конституційного процесу, конституційної норми, стану чи події.* Отже, простір являє собою просторові межі, встановлені Конституцією, що можуть переборювати себе і бути замінені на більш прогресивні в рамках здійснення конституційно-правової реформи. Вони також одночасно утворюють певний певну межу, за яким починають розвиватися конституційні правовідносини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кіріченко Н.С. Конституційно-правовий механізм забезпечення єдності правового простору. Дис. канд. юрид. наук зі спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2016. 225 с.
2. Подорожна Т. Проблеми оновлення Конституції України та національного законодавства в контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Віче. №6, березень 2015. С. 12-14.
3. Мельничук О.С. Міський правовий простір: від метафори до поняття. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 67. С. 139-147.
4. Зинков Е.Г. Термин «пространство» в теории права URL: <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=26&art=3119>.
5. Бержель Ж.-Л. Общая теория права. Пер. с фр. М., 2000. 898 с.
6. Вениаминов Я. Идеологические основы обеспечения единого правового пространства. Вестник ДГУ. 2013. №2. С. 7-9.
7. Южакова Т.Л. Региональное правовое пространство: теоретико-правовой аспект: дисс. ... канд. юрид. наук. Краснодар: КГУ, 2007. 200 с.

8. Козюк М.Н. Правовое пространство и правовые коммуникации. Новая правовая мысль. 2002. № 1. С. 21-26.
9. Ганцева Л.М. Правовое пространство: социально-философский анализ (на примере Российской Федерации): Дис. ... канд. филос. наук. Уфа, 2001. С. 23, 58.
10. Бертель Ж.-Л. Общая теория права / Под ред. В.И. Даниленко. М., 2000. С. 250 – 260.
11. Барциц И.Н. Правовое пространство России: вопросы конституционной теории и практики. М., 2000. 317 с.
12. Ганцева Л.М. Правовое пространство: социально-философский анализ (на примере Российской Федерации): Дис. ... канд. филос. наук. Уфа, 2001. 210 с.
13. Керимов Д.А. Конституция СССР и развитие политико-правовой теории. М., 1979. 411 с.
14. Суханов В.В. Правовое пространство и его формы: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2005. С. 30.
15. Белов Д.М. Конституційний лад як категорія конституціоналізму. «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 19-20 лютого 2016 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. с. 44-49.
16. Белов Д.М. Парадигмальні основи сучасного конституційного ладу України: окремі теоретичні питання. «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 22-23 квітня 2016 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. 236 с.
17. Конституційне право України: підручник. 7-е видання перероблене та доповнене / [Під заг. ред. проф. Ю.М. Бисаги та проф. Д.М. Белова]. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 476 с.;
18. Белов Д.М., Сестренікова О., Принципи правової держави: конституційно-правовий вимір. Конституційно-правові аналітичні студії. №1. 2016 р. С. 26-34.
19. Громовчук М.В., Палінчак М.М., Правове регулювання державно-церковних відносин на Закарпатті та в східній Словаччині: історико-правові засади. Гарантії прав людини: проблеми правового забезпечення та шляхи їх вирішення: Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених «Травневий з'їзд молодих правознавців» м. Ужгород 16-18 травня 2014 р. С. 21-26.
20. Громовчук М.В., Коопераційна модель державно-церковних відносин (на прикладі Словацької Республіки). Visegrad Journal on Human Rights: Vedecký časopis Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy. 2016. № 2\1. С. 39-45.
21. Белов Д., Жежіхова М. Правовий простір держави: конституційно-правові засади. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2017. Випуск 44. С. 31-33.